

DOI: 10.34015/2523-4552.2022.1.07
УДК 342.9

Кобко Є. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління
та адміністрування Національної
академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-3121-0823

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених стосовно сутності понять «безпека» та «нація», запропоновано авторське визначення категорії національна безпека. Розкрито співвідношення понять державна безпека та національна безпека. Акцентовано увагу на тому, що національна безпека потребує належного адміністративно-правового захисту та охорони.

Ключові слова: безпека; державна безпека; національна безпека; забезпечення.

Постановка проблеми. Україна сьогодні – це молода держава, яка зіштовхнулася із низкою проблем соціального, політичного та економічного характеру, що значно вплинуло на стан національної безпеки держави. Варто відзначити, що поняття «безпека» нині є настільки широковживаним, що видається доступним на інтуїтивно-побутовому рівні, при цьому його суть та зміст у науковому плані повною мірою ще не досліджені. На користь цього свідчить, зокрема, наявність дискусій та різних підходів щодо визначення та розуміння таких базових понять, як «національні інтереси», «національна безпека», «військова організація держави» та інших критеріїв і методів оцінки безпеки, характеристик потенційних небезпек. Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішньої і внутрішньої загрози [1, с. 90].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання, пов'язані із забезпеченням національної безпеки України у своїх наукових працях розглядали: Т. В. Тихий, В. А. Ліпкан, М. О. Косолапов, В. І. Булавін, О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, Д. О. Беззубов, В. Г. Пилипчук, М. Ф. Криштанович, Я. Я. Пушак, М. І. Флейчук, В. І. Франчук та багато інших. Утім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, у юридичній літературі не сформовано єдиного підходу щодо тлумачення поняття «національна безпека».

Постановка завдання. Метою статті є сформулювати авторське визначення поняття «національна безпека». Задля досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: розкрити теоретичні підходи щодо визначення поняття «безпека»; узагальнити наукові думки щодо понять державна безпека та національна безпека, а також вста-

новити як вони співвідносяться між собою.

Виклад основного матеріалу.

Популярна юридична енциклопедія визначає безпеку, як відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю заподіяння будь-якої шкоди для життя, здоров'я та майна громадян, а також для навколишнього природного середовища; комплекс заходів, а також людські й матеріальні ресурси, що призначені для запобігання шкоди; стан захищеності населення, об'єктів довкілля від небезпеки за надзвичайних ситуацій [2, с. 40].

Поняття «безпека», підкреслює Т. В. Тихий, фіксує домінуючий спосіб існування предмета як стан, за якого кому-, чому-небудь не загрожує небезпека. Виходячи з цього способу існування того чи іншого предмета, ми іменуємо цей стан як небезпечний чи безпечний. При визнанні поняття «безпека» ми співвідносимо предмет, беремо до уваги його буття стосовно небезпеки, не враховуючи його прояву в інших відносинах. Відображаючи конкретний домінуючий в певних умовах спосіб буття того чи іншого предмета, поняття «безпека» характеризує його через одну із загальних і суттєвих властивостей [3]. Поняття «безпека» в соціальному розумінні означає збалансований стан функціонування соціальної системи (людини, держави, світового співтовариства), антропогенних, природних систем тощо, за якого людина завдяки знанням про навколишнє природне середовище і тенденції його розвитку своїми діями спроможна своєчасно виявити та мінімізувати негативний вплив наявних та потенційних загроз або уникнути їх, що, своєю чергою, дає їй

можливість зберігати систему своїх цінностей і забезпечувати подальший їх розвиток [4, с. 71].

В. А. Ліпкан вказує на багатогранність феномену «безпеки». На переконання вченого, безпека характеризує конкретний стан захищеності будь-якої держави та її спроможність протистояти змінам умов функціонування, як таким, що носять як передбачуваний, так і спонтанний характер. Безпека – це гарантована конституційними, законодавчими і практичними заходами захищеність і забезпеченість життєво важливих інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз. Водночас, В. А. Ліпкан окреслює наступні базові ознаки цього поняття: 1) безпека – це стан об'єкта; 2) безпека – це здатність об'єкта, явища або процесу зберігати свою суть в умовах цілеспрямованого, руйнівного чи то внутрішнього, чи то зовнішнього впливу, іншими словами – безпека є подібною до гомеостазу; 3) безпека – властивість системи, побудованої на принципах структурної стійкості, самоорганізації, цілісності. Кожна із цих властивостей є системно-утворюючою, тобто руйнація будь-якої з них призводить до колапсу системи; 4) безпека – гарантія, необхідна умова діяльності особи, суспільства, держави, що дозволяє їм зберігати та збільшувати духовні та матеріальні цінності; безпека – відсутність небезпек та загроз для об'єкта. Суть безпеки – постійне існування загрози і перманентна необхідність управління нею [4, с. 57–61; 6].

Досить розгорнуто до визначення поняття «безпека» у своєму науковому дослідженні підходить В. Пасічник. Науковець вказує, що безпека – це такий стан захищеності

буття, цінностей та інтересів суб'єкта (об'єкта) безпеки від загроз та небезпек, за якого забезпечуються оптимальні умови його життєдіяльності, розвитку та самореалізації. Забезпечення безпеки відбувається шляхом дотримання необхідних параметрів (індикаторів) і норм, в рамках яких стабільно і збалансовано відбуваються усі наявні процеси. Вони підтримуються завдяки певній системі заходів, спрямованих на створення й підтримання безпечних умов, в яких небезпека відсутня або зведена до мінімуму, а можливі ризики та виклики не становлять реальної загрози. Розрізняють різні типи безпеки: за суб'єктами (особиста, суспільна, державна, національна, колективна, загальнолюдська); за масштабом (глобальна, міжнародна, регіональна, локальна); за суспільними сферами (політична, інформаційна, економічна, соціальна, військова, науково-технологічна, екологічна тощо) [7]. Далі В. Пасічник доходить до висновку, що безпеку також можна розглядати як захист таких сфер буття особи, сім'ї, нації та людства: об'єктивно-духовного буття – духовного життя в їх соціальності: духовних цінностей, віри, моралі, ідентичності, культури, менталітету; матеріально-предметного буття – матеріальних умов існування, що забезпечується завдяки діяльності щодо створення необхідних предметів, передусім, у трудовій, економічній, побутовій сферах буття; суспільно-історичного буття, що включає в себе як матеріальні, так і духовні елементи буття – це реальні суспільні та міжнародні відносини в історичному часі та на певному геополітичному просторі, збереження, розвиток й трансформація існуючих

держав, країн, цивілізацій; суб'єктивно-особистісного буття – їх життєдіяльності з неповторним індивідуальним досвідом, конкретними особистісними проявами буття та розмаїттям, що відбуваються тільки із ними, і які вже тим відрізняються від загальної течії життя [7].

Таким чином, безпека, незалежно від того, в якій сфері суспільного життя використовується даний термін, представляє собою такий стан об'єкта, за якого він може зберегти свої якості незалежно від наявності та впливу негативних чинників внутрішнього та зовнішнього характеру. Тож, поняття безпеки активно використовується для характеристики стану багатьох сфер суспільного життя, в тому числі і в контексті безпеки всієї нації. слово "нація" набуло свого сучасного значення, пройшовши довгий і складний шлях еволюції. Первісне значення слова містило чітку ідею кровної спорідненості, однак з часом почали переважати територіально-політичні компоненти. Завдяки такій трансформації воно набуло свого сучасного значення. Водночас треба обережно ставитися до поширеного на сьогодні в певних колах дослідників розуміння нації як суто політичної спільноти, позбавленої будь-якого етнокультурного виміру. Навіть якщо сучасну націю і не можна розглядати як спільноту людей, пов'язаних тільки спільним походженням (реальним, а не уявним), то в будь-якому разі її можна розглядати як спільноту, що поділяє спільну історію, культуру, традиції, цінності, а також володіє потенціалом (реалізованим або ні) державотворення [8]. Поняття «нація» найчастіше корелюється з поняттями «етнос» і «народ». Усіх їх помилково по-

деколи вважають синонімами. Як найбільш багатопланове із зазначених понять бачимо поняття народу, яке розуміємо у трьох значеннях – соціальному (як колектив людей, що об'єднує різні соціальні групи і верстви суспільства), етнічному (як спільноту зі своєю мовою й специфічними елементами духовної і матеріальної культури, а головне – усвідомленням своєї єдності й відмінності від інших) та суспільно-політичному (як населення держави, яке об'єднується в одну спільноту на основі спільних громадянських (національно-громадянських) інтересів). Останнє відповідає розумінню нації як такого народу, що піднесений запасом державницьких сил, наділений змогою до самоідентифікації й відмежування від інших націй державними кордонами, а також – інтегрування інших націй до складу своєї держави на правах національних меншин [9]. А відтак, слово національний є похідним від нації, а також пов'язано із суспільно-політичною діяльністю останньої.

Необхідно вказати, що в Україні термін «національна безпека» почав використовуватись з 1992 року. Втім, його дефініція в законодавчому порядку була визначена у Концепції (Основах державної політики) національної безпеки України, в якій зазначалося, що національна безпека є стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей. Головними об'єктами національної безпеки визначалися: громадянин, його права і свободи; суспільство, його духовні та матеріальні цінності; держава, її кон-

ституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність кордонів [10; 11]. Протягом багатьох років вчені досить багато уваги приділяли сутності та змісту поняття «національна безпека», що призвело до існування великої кількості підходів до його тлумачення. Втім, в першу чергу слід приділити увагу баченню законодавця стосовно тлумачення даної наукової категорії.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. (втратив чинність), національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [12]. Дещо по-іншому вказаний термін розкривається у новому Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII, відповідно до якого національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [13].

При визначенні поняття “національна безпека” сучасні дослідники спираються на розуміння безпеки як: стану, ступеню захищеності національних цінностей; тощо [14].

М. О. Косолапов стверджує, що національна безпека – це стабільність, яка може підтримуватися протягом тривалого часу, стан досить розумної динамічної захищеності від найбільш істотних з реально існуючих загроз і небезпек, а також здатність розпізнавати такі виклики і

своєчасно вживати необхідні заходи для їх нейтралізації [15, с. 67]. В. І. Булавін визначає національну безпеку як сукупність необхідних факторів, що забезпечують сприятливі умови для розвитку країни, життєздатність держави, доцільний розвиток і збереження її фундаментальних цінностей й традицій, неконфліктні відносини особи і держави, здатність ефективно долати будь-які зовнішні та внутрішні загрози, керуватися своїми національними інтересами, забезпечувати досягнення національних цілей [16, с. 21; 17].

В цілому, зазначають О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало та інші, у науковому і експертному середовищі можна умовно виділити 2 підходи до трактування цього терміну: широкий і звужений. Згідно з першим підходом національна безпека охоплює практично всі сфери суспільного життя і розглядається як: а) захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз; б) відсутність загроз національним цінностям та життєво важливим інтересам громадян, суспільства, держави; в) сукупність чинників, які забезпечують сприятливі умови для розвитку країни; та ін. [18, с. 5]. Другий підхід до визначення терміну «національна безпека», продовжують автори, звужує сферу його застосування і може трактувати національну безпеку як: а) сферу застосування спільних зусиль певних видів державної політики (комбінація видів політики може бути різною, але частіше мова йде про воєнну і зовнішню політику); б) стан, за якого виключається загроза війни, загроза суверенітету країни, її незалежності і

територіальній цілісності; та ін. [18, с. 5].

Д. О. Беззубов пише, що є два види категорії феномена національної безпеки в соціумі:

1. Пасивна категорія національної безпеки, тобто національна безпека в собі як певний стан оточуючого середовища, за якого відсутня небезпека. Водночас втручання суб'єктів не є обов'язковим або необхідним, система апіорі передбачає відсутність небезпеки, загрози чи ризику.

2. Активна категорія національної безпеки, тобто національна безпека, виявляється у взаємодії з антагоністичними поняттями «небезпека», «загроза» або «ризик» і характеризується діями суб'єктів соціуму для досягнення безпечного стану чи управління системою з метою уникнення виникнення ситуації небезпек, загроз і ризиків.

3. Нейтральна категорія національної безпеки передбачає встановлення одночасного стану безпеки суспільства з діяльністю щодо моніторингу стану загроз і небезпек у майбутньому періоді [19, с. 48].

Варто відзначити, що в науковій літературі поняття національна безпека досить часто ототожнюють із категорією «державна безпека». Так, на думку А. Янчука, державна безпека – це форма (вид) забезпечення національної безпеки, яка реалізується державними інститутами з використанням розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності з метою охорони та захисту державного суверенітету, незалежності, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України, її

державного управління та національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз з боку спеціальних служб іноземних держав, організованих злочинних угруповань, окремих осіб і протидії скоєнню кримінальних корупційних правопорушень, які становлять загрозу національній безпеці України [20, с. 351]. В. Г. Пилипчук обґрунтовує, що державна безпека – це захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України від зовнішніх і внутрішніх загроз, розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організованих злочинних організацій, окремих груп та осіб на життєво важливі інтереси України [21].

Висновки. Із зазначеного вище слідує, що поняття «національна безпека» та «державна безпека» є

дуже близькими за змістом, однак не є тотожними. Адже національна безпека охоплює більш широке коло питань, пов'язаних із безпекою держави, як на внутрішньому, так і зовнішньому рівнях. Отже, проведене наукове дослідження дає змогу констатувати, що національна безпека являє собою такий стан, за якого: по-перше, в країні будуть відсутні реальні та потенційні внутрішні та зовнішні загрози суспільному ладу, економіці, тощо; по-друге, громадяни країни зможуть повною мірою реалізувати свій потенціал, а також гарантовані їм конституційні права та свободи; по-третє, наявні державні гарантії будуть повною мірою забезпечувати стабільний розвиток суспільства та ключових інтересів української нації. А відтак, національна безпека потребує належного адміністративно-правового захисту та охорони.

Список використаних джерел

1. Подоляка С. А. Поняття безпеки особи та особистої безпеки працівників прокуратури. Міжрегіональна Академія управління персоналом. Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. Київ : МАУП, 2001 Вип. 44 (1-2015). Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2015. С. 90–93.
2. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковалевський та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 528 с.
3. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 31–46.
4. Корж І. Безпека: медотологічні підходи до поняття / JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL: TEORIE ȘI PRACTICĂ. 2019. С. 68–72.
5. Ліпкан В. А. Безпекознавство: Навчальний посібник. Київ : Вид-во Європейського університету, 2003. 207 с.
6. Городянко С. В. Організаційно-правове забезпечення безпеки діяльності працівників ОВС України : дис. ... канд. юрид. наук : Київ, 2008. 188 с.
7. Пасічник В. М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_7

8. Купчанко В. «Нація»: історія значень. Науковий вісник «Демократичне врядування». 2008. Вип. 2. URL : http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik2/fail/Kupchanko.pdf
9. Терлюк І. Феномен нації у науковому дискурсі: до методології проблеми історичної спадкоємності нації та держави. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 906 (20). С. 48–53.
10. Про Концепцію (Основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 року. ВВРУ. 1997. №10. Ст. 85
11. Корж І. Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. *Правова інформатика*. 2012. № 4 (36). С. 69–75.
12. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 39. Ст. 351 (втратив чинність).
13. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/conv#Text>
14. Національна стратегія розвитку "Україна-2015". Громад.-політ. об'єднання "Укр. Форум". Київ, 2008. 73 с.
15. Косолапов Н. Национальная безопасность в меняющемся мире (К дискуссии о содержании понятия). *Мировая экономика и международные отношения*. 1992. № 10. С. 67–75.
16. Булавин В. И. Национальная безопасность современной России: Дис. ... канд. юрид. наук. Нижегородский юрид. ин-т МВД РФ. Н. Новгород, 1999. 151 с.
17. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2008. 209 с.
18. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України : аналіт. доп. О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін. Київ : НІСД, 2015. 58 с.
19. Беззубов Д. О. Проблеми теорії публічного адміністрування в сфері забезпечення національної безпеки. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Право. 2018. Вип. 5. С. 45–49.
20. Янчук А. О. Особливості вдосконалення нормативно-правового забезпечення державної безпеки України в сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2016. Вип. 1. С. 342–355.
21. Пилипчук В. Г. Еволюція наукових поглядів стосовно поняття «державна безпека». *Стратегічна панорама*. 2006. № 2. С. 17–20.

References

- Podolyaka, S. (2015). Ponyattya bezpeki osobi ta osobistoyi bezpeki pracivnikiv prokuraturi. *Mizhregionalna Akademiya upravlinnya personalom. Naukovi praci MAUP*. redkol.: A. M. Podolyaka (golov. red.) [ta in.]. Kiyiv : MAUP, 44. Kiyiv : DP "Vid. dim "Personal", 90–93.
- Tihij, V. (2016). Bezpeka lyudini: ponyattya, pravove zabezpechennya, znachennya, vidi. *Visnik Nacionalnoyi akademiyi pravovih nauk Ukrayini*, 2, 31–46.
- Korzh, I. (2019). Bezpeka: medotologichni pidhodi do ponyattya. *JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL: TEORIE ȘI PRACTICĂ*, 68–72.
- Lipkan, V. (2003). *Bezpekoznavstvo: Navchalnij posibnik*. Kiyiv : Yevropejskogo universitetu.

Gorodyanko, S. (2008). *Organizacijno-pravove zabezpechennya bezpeki diyalnosti pracivnikov OVS Ukrayini* : dis. ... kand. jurid. nauk : Kiyiv.

Pasichnik, V. (2011) Filosofska kategoriya bezpeki yak osnova novoyi paradigmi derzhavnogo upravlinnya nacionalnoyu bezpekoyu. *Demokratichne vryaduvannya*, 7 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_7

Kupchanko, V. (2008). «Naciya»: istoriya znachen. *Naukovij visnik «Demokratichne vryaduvannya»*, 2 URL : http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik2/fail/Kupchanko.pdf

Terlyuk, I. (2018). Fenomen nacyi u naukovomu diskursi: do metodologiyi problemi istorichnoyi spadkoyemnosti nacyi ta derzhavi. *Visnik Nacionalnogo universitetu "Lvivska politehnika". Seriya: Yuridichni nauki*. Lviv : Vidavnictvo Lvivskoyi politehniki, 906 (20), 48–53.

Korzh, I. (2012). Derzhavna bezpeka: metodologichni pidhodi do sistemi skladovih ponyattya. *Pravova informatik.*, 4 (36), 69–75.

Kosolapov, N. (1992). Nacionalnaya bezopasnost v menyayushemsya mire (K diskussii o sodержanii ponyatiya). *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, 10, 67–75.

Bulavin, V. (1999). *Nacionalnaya bezopasnost sovremennoj Rossii*: dis. ... kand. jurid. nauk. Nizhegorodskij jurid. in-t MVD RF. N. Novgorod.

Chujko, Z. (2008). *Konstitucijni osnovi nacionalnoyi bezpeki Ukrayini* : dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. jurid. nauk. Kharkiv.

Bezzubov, D. (2018). Problemi teoriiy publichnogo administruvannya v sferi zabezpechennya nacionalnoyi bezpeki. *Naukovi zapiski Centralnoukrayinskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Volodimira Vinnichenka*. Seriya : Pravo, 5, 45–49.

Yanchuk, A. (2016). Osoblivosti vdoskonalennya normativno-pravovogo zabezpechennya derzhavnoyi bezpeki Ukrayini v suchasniy umovah. *Naukovij visnik Lvivskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav*. Seriya «Yuridichna», 1, 342–355.

Pilipchuk, V. (2006). Evolyuciya naukovih poglyadiv stosovno ponyattya «derzhavna bezpeka». *Strategichna panorama*, 2, 17–20.

Ye. Kobko, PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of Public Administration and Administration of the National Academy of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-3121-0823

To the problem of defining the concept “national security”

It has been found that "security", regardless of the sphere of public life in which the term is used, is a state of the object in which it can retain its qualities regardless of the presence and influence of negative factors of internal and external nature.

It has been argued that "national security" and "state security" are very similar in content, but not identical. After all, national security covers a wider range of issues related to state security, both internally and externally.

Based on the analysis of scientific views of scientists and current legislation, it was stated that national security is a state in which: first, the country will be free of real and potential internal and external threats to society, economy, etc.; secondly,

the citizens of the country will be able to fully realize their potential, as well as the constitutional rights and freedoms guaranteed to them; third, the existing state guarantees will fully ensure the stable development of society and the key interests of the Ukrainian nation. Therefore, national security needs proper administrative and legal protection and protection.

Keywords: *security; state security; national security; provision.*